

یا سرآحمد
پی۔ ایچ۔ ڈی سکالر
سی۔ ایس۔ اے۔ ایس

احوال و آثار ملا بہاؤ الدین متو کشمیری

یارب تو چنان کن کہ پریشان نہ شوم محتاج برادران و خویشان نہ شوم
بی منت کسی مراروزی بد ہی تا از در تو بردر ایشان نہ شوم
وادی کشمیر کہ از ہر زاویہ بہشت بی نظیر است و بنام ایران صغیر در سراسر
جہان مشہور و معروف است و جہان گردان را از ہر گوشہ جہان بہ سوی خود جالب می کند
۔ در ہر زمان برای شاعران و ادیبان و نویسندگان و دیگران جای عشرت افزا مانده
است و از ہیبت ادبی ستارہ درخشندہ بر اوج فلک ادب می درخشد۔ در ہمین سرزمین
دلکش و وقتی کہ افغانان حکمرانی داشتند، شاعر بزرگی بنام ملا بہاؤ الدین متو چشم بہ جہان
گشود۔ اگر چہ ملا بہاؤ الدین متو بزرگترین شاعر و عابد بودہ اند مگر در مورد ایشان بیشتر
تذکرہ نویسان لب بستہ نظر می آیند۔

در کشمیر خانوادہ متواز خانوادہ قدیم بشمار می رود، معروف ملا مقصود، مولوی
محمد انور، ملا نور اللہ آخوند، ملا عبدالحق و مفتی آیت اللہ چشم و چراغ ہمین خانوادہ اند و ملا
بہاؤ الدین در ہمین خانوادہ در سال ۱۷۳۳ھ مطابق ۱۷۵۹ء عیسوی در محلہ پتوان مسجد
نوہتہ سرینگر چشم بہ جہان گشود۔

میر حسین منطقی قادری در ”فتوحات القادریہ“ می نویسد کہ ”آخوند ملا بہاؤ الدین متو
 مردی بود صاحب داد سوز گداز اطوارش خوش کردار مراحلہ سلوک طی نمود، خاطر بخدمت
 عبدالرسول مداد فروش، خضر شاہ تار فروش، خواجہ مقیم عبادی قادری، و عنایت اللہ کبروی
 ، عبدالکریم حسینی، عبدالغنی لنگر و شیخ اکبر ہادی و سیف اللہ زونیری و غلام محمود بلخی نمود“
 پیر حسن شاہ کھویہامی در تذکرہ ”تاریخ حسن“ اینطور رقمطراز است۔“
 بہاؤ الدین متواز خلفای شاہ عنایت اللہ مردی متورع و متشرع بود۔ عمر خود در تجرید و تفرید
 بخانہ شیخ سیف اللہ گذرانید۔ و در ریاضت و عبادت جانبازیہا نمود۔ عجب سوز و گدازی
 داشت“

ملا بہاؤ الدین متو با عبدالغنی لنگر و شاہ عنایت اللہ ارادت خاصی می داشت۔ در
 بارہ مرشدان خود در ”ریشی نامہ“ اینطور خامہ فرسائی می کند۔

بہر پیری کہ دستگیر من است	شیخ عبدالغنی کہ پیر من است
بہر آن مرشد خدا آگاہ	آن کہ شد از رہ عنایت شاہ
کہ مرا خاکپای ایشان کن	حشر زیر لوای ایشان کن

جای دیگری در ”ریشی نامہ“ بہ اندازہ خاصی رقمطراز است۔

خامہ از نور عشق دم می زد	مدحت شاہ چون رقم می زد
آنکہ از نام او است جلی	حرفہای عنایت از لی
عمینش از عین ذات دادہ خبر	نوش از نور عشق بر زدہ سر
الف اورا نور آگاہی	گو ہر مخزن اِلا اللہی
یای او یاد کرد مولارا	تای او آیت تو لا را

شادم از گفتگوی درویشان حشر من کن بزمره ایشان

در "ذکر الصاقین" اینطور خامه فرسائی میکند۔

مرشد من نور است و من چون ظلمتم او نشان داده است راه دو تم

چون عنایت نامش آمد لاجرم صد عنایت یافت از حق صد کرم

معدن انوار و کان روشنی ابن قاسم شیخ دین عبد الغنی

رهنمای مرشد آگاه من مرشد مرشد پناه شاه من

صاحب فتوحات القادریه با اسم بهاء الدین واژه آخوند نوشته است۔ از این

عیان میشود که حرفه ملا موصوف درس و تدریس و وعظ بود۔

مولف "تاریخ حسن" پیر حسن شاه می نویسد که ملا بهاء الدین متو مجر بودند۔ ولی

وقتی ماکتاب "ذکر الصاقین" را می خوانیم معلوم می شود که یک فرزند بنام غلام احمد هم می

داشتند۔ چنانچه در "ذکر الصاقین" پسر خود را اینطور پند می دهند۔

هان کجائی ای جگر پیوند من قره العین من و دل بند من

مصطفی صلی الله علیه و آله فرمود است اولادنا پاره دلهاے ما اکبادنا

همچونامت ده چه فرخ فال تست که غلام احمد لئد سال تست

نام در گشته بنام احمدی ای عفاک لئد غلام احمدی

از لقای احمدی پر نور شو مست شواز عشق او مخمور شو

عمر تو گر چارده آمد بسال همچو ماه چارده یابی کمال

کامل آنست و تکمیل آن بود که شناسایت از یزدان بود

دانی از ایجاد تو مقصود چیست جان که بخشیده ترا معبود کیست

او انست معبود تو که کون و مکان
خلق کرد از یک ندای کنفکان

از این معلوم میشود که ملا بها و الدین متو مجر د نبودند -

صاحب "فتوحات القادریه" میر حسین منطقی مرحوم، و مولف "تحاليف الابراز" حاجی
محمی الدین مسکین مرحوم متفق اند که سال وفاتش ۱۲۴۸ هـ مطابق ۱۸۳۲ عیسوی است
- مگر چون ما رساله های موصوف را مطلع می نمایم می یابیم که این حکایت قطعی درست
نیست - اگر چه درست سال ولادتش معلوم نیست ولی معلوم میشود که او بعد از ۱۲۴۸ هـ
چند سال زندگی کرده است - چنانچه در رساله "چستیه" بر صفات آخر وضع عمر خود را اینطور
بیان فرموده اند -

ای خدا بنده نزارم من	مستمند و فقیر و زارم من
از تم قوت شتاب گذشت	آبم از گل گلم ز آب گذشت
عمر از هفت رفت و ز هفتاد	هفته ما شده بر ا ه رشاد
نیست در دیده تیزی نظرم	تاب رفتن نه قوت کرم
در رهی گر گبی قدم دارم	گردد از ضعف سخت دشوارم
پشتم از درد زان الم بگرفت	که ز بار گناه خم بگرفت
این بلاها ز فعل زشت من است	این ثمرهای کار و کشت من است

از این رو ملا بعد از ۱۲۵۰ هـ از این جهان فانی چشم فرو بستند و در

جوار آبا و اجدادی خوابد -

آثار : ملا بها و الدین متو شاعر بزرگ کشمیر بشمار می رود - از آثار ملا بها و الدین

متو "ذکر الصادقین" و "خمسہ بہایہ" می باشد۔ در ۱۲۰۶ھ مطابق ۱۷۹۱ء عیسوی ملا بہاؤ الدین متو منظوم تذکرہ اولیاء کرام بنام "ذکر الصادقین" تالیف کرده است۔ تاریخ تالیف "ذکر الصادقین" از مادہ "ذکر الصادقین" برمی آید۔ این کارنامہ منظوم مشتمل بر ۲۸۰۰ اشعار است۔ و از این شعر آغاز می شود۔

بر کشای بلبل بستان عشق صد ہزاران نالہ از دستان عشق

و بر این شعر اختتام می شود۔

چون من بیرون روم خاکدان از سر اخلاص الحمدی بخوان

ملا بہاؤ الدین متو یک خمسہ بنام "خمسہ بہایہ" ہم تصنیف کرد۔ ایشان این پنج کتاب را بر حالات پنج سلاسل نوشت۔ چنانچہ اولین کتاب پنج گنج "ریشی نامہ" است۔ ہمیں طور مثنوی، سلطانیہ، غوثیہ، نقشبندیہ و چستیہ بررشتہ تحریر آورد۔ این ہمہ مثنوی ہابہ ترتیب بر حالات شیخ نور الدین ریشی، سلطان العارفین شیخ حمزہ مخدوم، شیخ عبدالقادر جیلانی،

بہاؤ الدین نقشبندی، معین الدین چستی، تحریر کرد و ذکر خلفای آنها ہم آمدہ است۔

ریشی نامہ: "ریشی نامہ" یکی از مہم ترین مثنوی ہای پنج گنج است۔ در این مثنوی ملا بہاؤ الدین متو احوال شیخ نور الدین ریشی و خلفای او را بنظم کشیدہ است۔ این مثنوی مشتمل بر ۲۸۰۰ اشعار است۔ و آغاز مثنوی از این اشعار می شود۔

وی صفات شیون ذات ترا

ای جهان مظهر صفات ترا

عکس نور صفات و اسما شد

ہر چہ در کاینات پیدا شد

وحدت صرف و صرف وحدت تست

ذات مطلق کہ آن ہویت تست

اوز اسما و از صفات شیون هست از هر مراتبات مصون
عقل کل را بدن طرف ره نی هیچ علمی ز کهنیش آگه نی
و بیت آخرین این منظومه این است -

این دعا را از تو عجاibt باد با لنبی و آله الامجاد
سن تکمیل "ریشی نامه" از این بیت عیان شود -

سال تاریخ عقل و فطرت سائے گفت شد ریشی نامه روح افزائے
سلطانیه: مثنوی "سلطانیه" را در احوال سلطان العارفين محبوب العالم حضرت شیخ حمزه
مخدوم و مریدان او بنظم کشیده است - و از این اشعار آغاز می کند -

پرکش ای مرغ خوش ترکه عشق یک نوای خوش از فسانه عشق
کن ترنم به گوهر افشانی در اشارات دفتر ثانی
دفتر ثانی از سر ثانی نامزد شد بنام سلطانی
حضرت شیخ حمزه رهبر دین زبده عارفان راه یقین
و بر این اشعار اختتام پذیر می شود -

زان نظرها که کیمیا اثر است بنده را هم امید یک نظر است
نظری کن که ما را هم از خویش ای تو شاه شهان و من درویش
ختم کردم بنامت این دفتر لطف فر ما به پیشگا هم بر
بارد از ذکر نیک مردان نور قاری و سامعش شود مغفور

غوثیه: در این مثنوی حالات و واقعات و کرامات غوث اعظم شیخ عبدالقادر جیلانی
نوشته است و آغاز مثنوی از این اشعار کرده است -

ای بها دفتر دگر سر کن
روسوی طبله های ادفر کن
جلد ثالث ز آب زر بنویس
زر چه باشد بمشک تر بنویس
لشکر آورده شاه بیار
اختر آورده ماه بیار
کیست آن شاه شاه جیلانی
قطب آفاق غوث یزدانی
سهروردی و کبروی ازوی
هر یکی گشته معنوی ازوی
واختام مثنوی بر این اشعاری کند۔

نوع دیگر خبر چو هاتف داد
هم بگفتا ستون دین افتاد
ای بها یاد اولیاء اللہ
داده داور و عطا اللہ
نقشبندیہ: در این مثنوی احوال حضرت بها والدین نقشبند و صلحاء و خلفاء او نوشته شده
است۔ و آغاز مثنوی از این اشعار کرده است۔

میریم سر به اوج نه طارم
که کنم سر بد دفتر چارم
جلد چارم بار جمندی ها
می نمایم ز نقشبندی ها
نقشبندی که شاه ابرار اند
همه ذوالقرب صاحب اسرارند
و بر این اشعار اختتام می کند۔

چون بدل مهر اولیاء دارد
در ریاض نعیم جا دارد
شاه جیلانش کند دل شاد
نقشبندش زیندغم آزاد
و سن تکمیل "نقشبندیہ" از این بیت معلوم می شود۔

سال اتمام این درختم
با تھی گفت ختم نامه کنم
چستیه: ملا بها والدین متودر این منظومه احوال و کوائف بزرگان سلسله چستیه را به

شرح و بسط آورده - و آغاز مثنوی از این اشعار کرده است -

خامه ام سر ب صفر پنجم زد
رخت بر مهر و ماه و انجم زد
جلد پنجم بصد درستیها
سرزد از خواجگان چستیها
چستی ننده ره نوردهمه
عین سوز و گداز و درد همه
و بر این اشعار اختتام می کند -

کین کتابت از مسلمانان
نیست در کفر داشته سامان
چونکه برداشتند از سراو
کیست هست سرنگون ز پیکراو

چونکه ملا بهاؤالدین متور مثنوی سرائی فارسی جایگاه بلند و مقام خاصی دارد - ولی
عجب است که مورخان ما، مثل پیر حسن شاه، محی الدین مسکین و میر حسین منطقی قادری، ملا
بهاؤالدین متور را در حلقه صلحا بشمار می کنند و در حلقه شعرا نام او نبرده - بالآخر -
یاد نیک رفتگان ضایع مکن
تا بماند یاد نیکت برقرار

منابع و ماخذ :-

- ۱- فتوحات القادریه از میر حسین منطقی قادری
- ۲- تاریخ کبیر از حاجی محی الدین مسکین
- ۳- تاریخ حسن از پیر حسن شاه کھویهای
- ۴- تاریخ اقوام کشمیر (حصه دوم) از محمدالدین فوق
- ۵- ریشی نامه از ملا بهاؤالدین متو کشمیری
- ۶- سلطانیه از ملا بهاؤالدین متو کشمیری

- ۷۔ غوشیہ از ملا بہاؤ الدین متو کشمیری
- ۸۔ نقشبندیہ از ملا بہاؤ الدین متو کشمیری
- ۹۔ چستیہ از ملا بہاؤ الدین متو کشمیری
- ۱۰۔ ذکر الصادقین از ملا بہاؤ الدین متو کشمیری
- ۱۱۔ کشمیر میں فارسی ادب کی تاریخ از پروفیسر عبدالقادر سروری
- ۱۲۔ تذکرہ مشائخ کشمیر از پروفیسر سیدہ رقیہ
- ۱۳۔ علمدار سال اشاعت ۱۹۹۷ از غلام نبی گوہر
- ۱۴۔ شیرازہ کلچرل اکیڈمی جلد ۲ از محمد امین رفیقی